

Mahirə Samir qızı VƏLİYEVƏ
E- mail: mahire_1996@icloud.com

QEYRİ-NEFT SEKTORUNDA İXRAC POTENSİALININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Xülasə

Qeyri-neft sektorlarının ixrac potensialını müəyyən etmək üçün bu mövzuda çoxlu sayda araşdırmalar aparılır. Bu araşdırmalarda iqtisadi inkişafın və ixracın şaxələndirilməsinin vacibliyi vurğulanır. Bu sektorlara qida, tekstil, tikinti və turizm kimi sektorlar daxildir. İxrac potensialını müəyyən etmək üçün sektorların rəqabət üstünlükləri, istehsal imkanları, bazar ehtiyacları və beynəlxalq bazarlarda tələb kimi amillər nəzərə alınır. Belə ki, bu araşdırma ölkə iqtisadiyyatına töhfə vermək və xaricdən asılılığı azaltmaq üçün vacibdir.

Açar sözlər: Qeyri-neft sektoru, ixrac potensialı, mövcud vəziyyət, resurs potensialı, sektor təhlili

DOI: <https://doi.org/10/54414/CCFV4058>

Giriş

Azərbaycan son illər iqtisadiyyatını neft və qazdan uzaqlaşdırmaqda mühüm nailiyyətlər əldə edib, ölkənin ÜDM-də artan payı qeyri-neft sektorunun payına düşür. Bununla belə, qeyri-neft sektorunda ixrac üçün hələ də istifadə olunmamış əhəmiyyətli potensial mövcuddur. Bu məqalədə Azərbaycanın qeyri-neft sektorunun hazırkı vəziyyətini tədqiq edəcək, onun ixrac potensialını qiymətləndirəcək və qeyri-neft ixracının təşviqi və genişləndirilməsi strategiyaları araşdırılacaqdır [1].

Azərbaycanda qeyri-neft sektoru kənd təsərrüfatı, istehsal, turizm və İKT daxil olmaqla, sənayenin geniş spektrini əhatə edir. Son illər hökumət bu sahələrin inkişafına və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə yönəlmiş bir sıra siyasət həyata keçirmişdir. Məsələn, sənaye parklarının yaradılması, qeyri-neft sektoruna vergi güzəştlərinin və digər formada dəstəyin göstərilməsi sektorda investisiyaların və artımın stimullaşdırılmasına kömək etmişdir.

Bu səylərə baxmayaraq, Azərbaycanda qeyri-neft ixracı nisbətən aşağı olaraq qalır. 2019-cu ildə qeyri-neft ixracı ölkənin ümumi ixracının cəmi 5,5%-ni təşkil edib [2]. Bu, qeyri-neft ixracının ümumi ixracda daha böyük paya sahib olduğu Gürcüstan və Türkiyə kimi qonşu ölkələrdən fərqlidir.

Əsas mətn

Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun qarşısında duran əsas problemlərdən biri onun xammal və aralıq mallar üçün idxaldan asılı olmasıdır.

İdxaldan bu asılılıq qeyri-neft müəssisələrinin global bazarlarda rəqabət aparmasını çətinləşdirə bilər, çünki onların istehsal xərcləri çox vaxt daha ucuz xammallara çıxışı olan rəqiblərinə nisbətən yüksək olur.

Digər problem bəzi qeyri-neft sənaye sahələrinin rəqabət qabiliyyətinin olmamasıdır. Məsələn, Azərbaycanın kənd təsərrüfatı sektorunun modernləşdirilməsi və yeni texnologiyaların tətbiqi sahəsində ləng getməsi məhsuldarlığın və keyfiyyət standartlarının aşağı olmasına səbəb olub. Eynilə, istehsal sektorunda hələ də regionun digər ölkələrinin güclü rəqabəti ilə üzvləşən qida emalı və tekstil kimi aşağı əlavə dəyərli sənayelər üstünlük təşkil edir.

Bu problemləri həll etmək və qeyri-neft ixracını təşviq etmək üçün Azərbaycan bir sıra addımlar ata bilər. Birincisi, hökumət qeyri-neft biznesinə, xüsusən də ixrac potensialı yüksək olan sənaye sahələrinə daha çox dəstək verə bilər. Bu, rəqabət qabiliyyətinin və məhsuldarlığın artırılmasına yönəlmiş maliyyələşdirmə, texniki yardım və təlim proqramlarına çıxışın artırılmasını əhatə edə bilər.

İkincisi, Azərbaycan daxili təchizat zəncirlərinin inkişafını təşviq etməklə idxaldan asılılığını azaltmağa çalışa bilər. Bu, xammal və aralıq malların yerli istehsalına investisiyaların artırılması, xarici investorların ölkədə istehsal müəssisələrinin yaradılmasına həvəsləndirilməsi kimi tədbirləri əhatə edə bilər [3].

Üçüncüsü, Azərbaycan qeyri-neft məhsullarının keyfiyyətinin yüksəldilməsi və standartlaşdırılması istiqamətində addımlar atıla bilər. Buraya istehsal proseslərini və keyfiyyət standartlarını təkmilləşdirmək üçün tədqiqat və inkişafa sərmayə qoyulması, qeyri-neft məhsullarının beynəlxalq standartlara cavab verməsini təmin etmək üçün sertifikatlaşdırma və akkreditasiya proqramlarının həyata keçirilməsi daxil ola bilər.

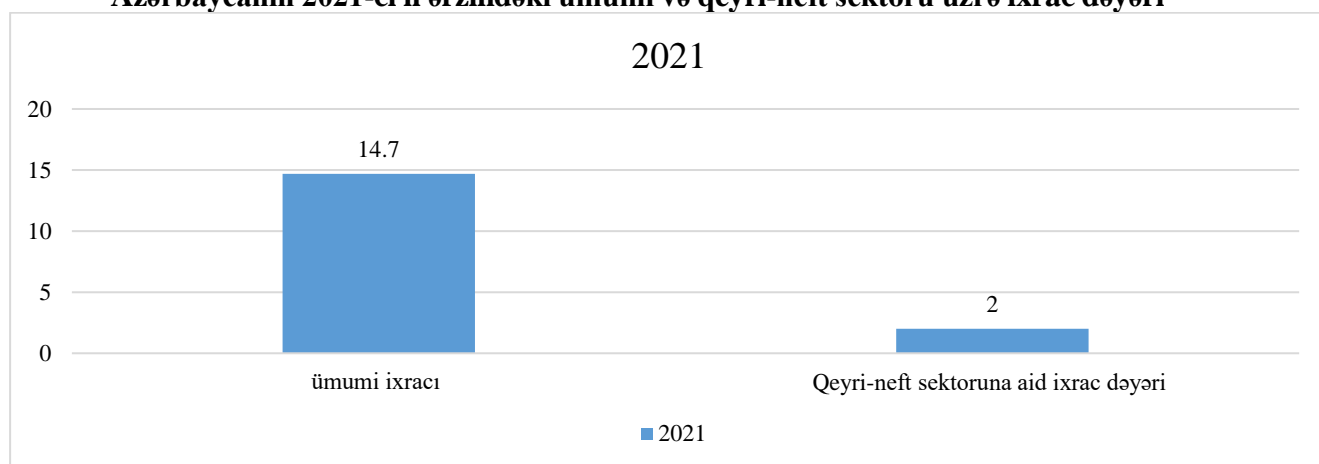
Dördüncüsü, Azərbaycan qeyri-neft müəssisələrinin öz məhsullarını ixrac etməsini asanlaşdırmaq və daha sərfəli etmək üçün ticarət

infrastrukturunu və logistika şəbəkələrini təkmilləşdirməyə çalışa bilər. Bu, yollar və limanlar kimi nəqliyyat infrastrukturuna sərmayə qoyulmasını və ixracın vaxtını və xərclərini azaltmaq üçün gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsini əhatə edə bilər.

Azərbaycanın 2020-ci il ərzindəki ümumi ixracı 14,7 milyard ABŞ dolları olmuşdur. Qeyri-neft sektoruna aid ixrac dəyəri isə 2 milyard ABŞ dolları təşkil edib. 2021-ci il pandemiya ilə bağlı olduqca çətin keçmişdir və bu səbəbdən qeyri-neft sektoruna aid ixrac dəyəri 2019-cu ilə müqayisədə azalmışdır [5].

Qrafik 1.

Azərbaycanın 2021-ci il ərzindəki ümumi və qeyri-neft sektoru üzrə ixrac dəyəri

Mənbə: [6]

Bununla birlikdə, meyvə-tərəvəz, pambıq lifi, alüminium və ondan hazırlanan məmulatların ixracı kimi digər sahələrdə ixrac artımı müşahidə edilib. Azərbaycanın son 10 ildə iqtisadiyyatında görülən artım, struktur dəyişiklikləri, konkret hədəflərə və maliyyə mənbələrinə əsaslanan proqramların idarə edilməsi ilə əlaqədar olmuşdur. Bu arada, qeyri-neft sektorunda ixracın artırılması üçün sənaye parkları və məhəllələrin yaradılması, ixracyönümlü məhsulların istehsalının genişləndirilməsi kimi addımlar atılır.

Müasir dövrdə iqtisadi maraqların qorunması və ölkənin global iqtisadi sistemə uğurla inteqrasiyası Azərbaycanın qeyri-neft ixrac potensialının artırılmasını tələb edir. Milli iqtisadiyyatın inkişafı üçün xarici iqtisadi əlaqələrin və ticarət fəaliyyətinin əhəmiyyətini artıran bir neçə amil var [7].

2016-cı ildə yaradılmış Masallı Sənaye Parkında həyata keçirilən layihələrə mebel, tikinti materialları, plastik məmulatların istehsalı, xalça istehsalı, kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı daxildir. 2017-ci ildə Prezident İlham Əliyevin iştirakı ilə Neftçala Sənaye Parkının açılışı olub və burada avtomobil, balıq yemi, plastik məmulatlar, suvarma boruları, balıq minaları, konserv istehsalı ilə məşğul olan 9 müəssisə qeydiyyatdan keçib. Hacıqabul və Sabirabad sənaye parklarında isə yun tədarükü, pambıqtəmizləmə, ağac, plastik məmulatlar, tikinti materialları istehsalı, kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı və logistika mərkəzlərinin yaradılması nəzərdə tutulur.

Sənaye parklarının rezidentlərini stimullaşdırmaq üçün vergi və gömrük güzəştləri tətbiq edilir. Konkret olaraq sənaye parkının rezidentləri qeydiyyatdan alındıqları tarixdən yeddi il müddətinə əmlak, torpaq, gəlir və ya mənfəət vergilərindən,

habelə istehsalat məqsədləri üçün istifadə olunan avadanlıqların, texnoloji avadanlıqların və cihazların idxalına görə ƏDV və gömrük rüsumlarından azaddırlar. Bundan əlavə, sənaye parklarında dövlət vəsaitləri üçün müasir infrastruktur yaradılır, sahibkarlar öz vəsaitlərini investisiyaya yönəltməyə həvəsləndirilir.

2019-cu ilə qədər sənaye parklarında 1,5 milyard manatlıq məhsul istehsal edilib. Bu malların 300 milyon manatlıq hissəsi xarici ölkələrə ixrac edilib. Qeyd edək ki, Balaxanı Sənaye Parkının sakini Prezident İlham Əliyevin diqqəti sayəsində ABŞ-a mebel məhsulları ixrac etməyə başlayıb. Hökumətin söyləri nəticəsində regionlarda sahibkarlar üçün bütün zəruri infraquruktura malik 4 sənaye parkı yaradılıb, 38 iştirakçı qeydiyyatdan keçib. 2018-ci ildə bu iştirakçılardan 21 nəfəri fəaliyyətlə məşğul olub. Fəaliyyət göstərən iki sənaye parkının iştirakçıları tərəfindən 2018-ci ilin birinci yarısında 41 milyon manatdan çox, o cümlədən 14,5 milyon manatlıq məhsul istehsal edilib. Onu da qeyd edək ki, 2018-ci ilə kimi sənaye parklarında və məhəllələrdə 11 mindən çox iş yeri açılıb [8].

Hazırda qeyri-neft ixracatında özəl sektorun iştirakı dövlət sektoru ilə müqayisədə nisbətən aşağıdır. Kiçik və orta müəssisələrin xarici ticarətdə iştirakının artırılması həm ixrac, həm də idxal üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Məsələn, qeyri-neft sektorunda mal və xidmətlərin ixracının artması iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə müsbət təsir göstərmişdir. Bununla belə, neft sektorunun həm ixrac, həm də dövlət gəlirləri baxımından ölkənin iqtisadi strukturunda hələ də yüksək payı var.

Azərbaycanın qeyri-neft ixrac potensialının hərtərəfli təhlili və qiymətləndirilməsini təmin etmək üçün xarici ticarətin dinamikasına, xarici ticarətdə qeyri-neft sektorunun xüsusi çəkisinə, qeyri-neft ixracının strukturuna, fərdi sahibkarlıq potensialına diqqət yetirilməlidir. Xarici iqtisadi əlaqələrin qeyri-neft ixracı istiqamətində genişləndirilməsi Azərbaycan iqtisadiyyatının daha rəqabətqabiliyyətli olması və qlobal iqtisadiyyata inteqrasiyası üçün zəruridir.

Azərbaycanda dövlət büdcəsinin 23%-i qeyri-neft ixracına ayrılır ki, bu da orta dünya göstəriciləri ilə müqayisədə ağılabatan sayıla bilər. Normalda Azərbaycanda ümumi vergi və digər

ödənişlərin payı 40,7% təşkil edir. Bu fərq iki amildən irəli gəlir: birincisi, aqrar sektora müəyyən güzəştlər verilir, ikincisi, leqallaşma potensialı yüksəkdir. Dünya Bankının "Vergilərin ödənilməsi" hesabatında Azərbaycanın 190 ölkə arasında 40-cü ən əlverişli vergi rejiminə malik olduğunu göstərmək olar. Ölkə həm vergi, həm də gömrük inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi, vergi yükünün optimallaşdırılması, fiskal intizamın artırılması siyasətini davam etdirir [5].

Onu da qeyd edək ki, COVID-19 pandemiyası şəraitində dövlətin iqtisadiyyatda rolu artıb və iqtisadi artım bərpa olunub. Bu il adambaşına 210-220-dollar dəyərində qeyri-neft ixracı həyata keçirəcəyik. Bunun müqabilində adambaşına təxminən 1000-dollar idxal edirik [3]. Bu fərqi azaldılması istiqamətində işlər aparılır. Məsələn, 2025-ci ilə qədər neft sektorunda keçid olacaq. Ona görə də ticarət balansında qeyri-neft hissəsini balanslaşdırmaq lazımdır.

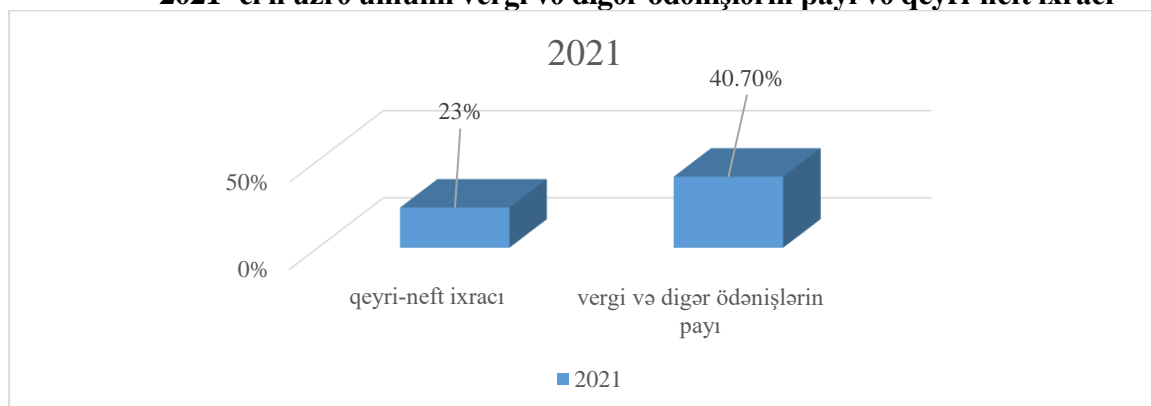
Azərbaycanın qlobal iqtisadiyyata daha uğurlu və sabit inteqrasiyasını təmin etmək və dünyada brend kimi tanınmaq üçün onun xarici ticarət strukturunun şaxələndirilməsi zəruridir. Ölkənin iqtisadi inkişafın bir mərhələsindən digərinə, yəni xammala əsaslanan iqtisadiyyatdan sənayeləşmiş ölkəyə keçməsi üçün xarici ticarətin şaxələndirilməsi zəruridir. Ayrı-ayrı qeyri-neft sahələri üzrə inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsi və onların ixrac potensialından istifadənin artırılması vacibdir. Bu məqsədlə respublikanın bütün bölgələrində texnoparklar, aqroparklar, sənaye klasterləri, sənaye zonaları yaradılır.

Yaxın illərdə Azərbaycanın qarşısında duran əsas vəzifə rəqabətqabiliyyətli qeyri-neft iqtisadiyyatının yaradılmasıdır. Buna nail olmaq üçün müvafiq makroiqtisadi idarəetmə təmin edilməli, qeyri-neft sektorunda gələcək artıma şərait yaratmaq üçün biznes mühiti yaxşılaşdırılmalı, qeyri-neft ixracının səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün səylər göstərilməlidir.

Nəhayət, Azərbaycan yeni ixrac bazarlarını inkişaf etdirmək və ixrac bazasını şaxələndirmək üzərində işləyə bilər. Bu, Avropa, Asiya və Yaxın Şərqdə yeni bazarların hədəflənməsini, eləcə də yüksək ixrac potensialına malik yeni məhsul və xidmətlərin inkişaf etdirilməsini əhatə edə bilər.

Qrafik 2.

2021 -ci il üzrə ümumi vergi və digər ödənişlərin payı və qeyri-neft ixracı

Mənbə: [5]

Nəticə olaraq, Azərbaycanın qeyri-neft sektorunda ixrac potensialının artırılması və iqtisadi rəqabət qabiliyyətinin artırılması məqsədlərinə yönəlib. Mətnə Azərbaycanın ixrac strategiyaları, xarici ticarətin həcmi, vergi sistemi və iqtisadi islahatlar haqqında məlumat verilir [2].

Azərbaycanın qeyri-neft ixracı ölkənin iqtisadi artımına töhfə verən mühüm sektordur. Bu səbəbdən də kiçik və orta müəssisələrin xarici ticarətə daha çox cəlb edilməsi həm ixracda, həm də idxalda əhəmiyyətli artımı təmin edə bilər.

Məqalədə Azərbaycanın vergi sistemi, vergi yükü və vergi ödəmə dərəcələri haqqında da məlumat verilir. Dünya Bankının hesabatına görə, Azərbaycan dünyada ən əlverişli vergi rejimlərinə malikdir. Bu onu göstərir ki, ölkədə vergi sisteminin daha da inkişafı və optimallaşdırılması siyasəti davam etdirilir.

Covid-19 pandemiyası Azərbaycanın iqtisadi artımına təsir göstərsə də, dövlətin iqtisadiyyatda rolu artıb və ölkə iqtisadiyyatı bərpa olunub. Azərbaycanın qeyri-neft ixracının artırılması ölkəmizin dünya iqtisadiyyatına daha da uğurlu və möhkəm inteqrasiyası, beynəlxalq aləmdə brend kimi tanınması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Yekun olaraq qeyd edək ki, Azərbaycanın qeyri-neft sektorunun ixrac potensialının artırılması ölkənin iqtisadi rəqabət qabiliyyətinin artırılması və beynəlxalq aləmdə tanınması üçün mühüm addımdır. Bunun üçün ölkənin xarici ticarət strategiyaları hazırlanmalı, vergi sistemi optimallaşdırılmalı, kiçik və orta sahibkarlıq

xarici ticarətə daha çox cəlb edilməli, iqtisadi islahatlar davam etdirilməlidir.

Yekun olaraq qeyd edək ki, Azərbaycanın qeyri-neft sektoru son illərdə əhəmiyyətli irəliləyişlər əldə etsə də, sektorda hələ də istifadə olunmamış əhəmiyyətli ixrac potensialı var. Sektorun qarşısında duran vəzifələri həll etməklə və qeyri-neft ixracını təşviq etmək və genişləndirmək üçün strategiyaları həyata keçirməklə Azərbaycan iqtisadiyyatını şaxələndirməyə və neft və qazdan asılılığını azaltmağa davam edə bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azerbaijan Export and Investment Promotion Foundation. (2022). Non-oil sector. <https://www.azpromo.az/en/non-oil-sector/>
2. Azerbaijan State Customs Committee. (2022). Foreign trade operations. <https://customs.gov.az/en/statistics/foreign-trade-operations/>
3. Azerbaijan State Statistics Committee. (2022). Socio-economic situation of Azerbaijan. <https://www.stat.gov.az/source/socio-economic/>
4. EY Azerbaijan. (2022). Azerbaijan oil and gas review. https://www.ey.com/en_az/oil-gas/azerbaijan-oil-and-gas-review
5. <https://news.unec.edu.az/xeber/133-muellim/7803-azerbaycanda-geyri-neft-sektorunun-ixrac-potensialini-ve-yukse-igtisadi-inkishafda-onun-rolunun-artirilmasi>
6. <https://www.stat.gov.az/search/?q=QEYR%C4%B0-NEFT+SEKTORU>

7. World Bank. (2022). Doing Business 2022: Comparing Business Regulation for Domestic Firms in 190 Economies. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/38560>

8. World Bank. (2022). Paying Taxes 2022: The Global Tax Survey. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/38566>

Махира Самир Валиева
E-mail: mahire_1996@icloud.com

ОЦЕНКА ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА В НЕНЕФТЯНОМ СЕКТОРЕ

Резюме

С целью определения экспортного потенциала нефтефтяных секторов проводится большое количество исследований по данной теме. Эти исследования подчеркивают важность экономического развития и диверсификации экспорта. Эти сектора включают такие отрасли, как продукты питания, текстиль, строительство и туризм. Для определения экспортного потенциала учитываются такие факторы, как конкурентные преимущества отраслей, производственные мощности, потребности рынка и спрос на международных рынках. Таким образом, это исследование важно для содействия экономике страны и снижения иностранной зависимости.

Ключевые слова: нефтефтяной сектор, экспортный потенциал, текущая ситуация, ресурсный потенциал, отраслевой анализ.

Mahira Samir Valiyeva
E-mail: mahire_1996@icloud.com

EVALUATION OF EXPORT POTENTIAL IN THE NON-OIL SECTOR

Summary

In order to determine the export potential of non-oil sectors, a large number of studies are conducted on this topic. These studies emphasize the importance of economic development and export diversification. These sectors include sectors such as food, textiles, construction and tourism. Factors such as competitive advantages of sectors, production capacity, market needs and demand in international markets are taken into account to determine the export potential. So, this study is important to contribute to the country's economy and reduce foreign dependence.

Keywords: Non-oil sector, export potential, current situation, resource potential, sector analysis

Daxil olub: 19.02.2023